

ԱՅՍ ՀԱՄԱՐՈՒՄ

- ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 21-Ի ՍԵՄԻՆ
- ՆԱՎԹԸ ԵՎ ԿՈՎԿԱՍԻ
ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ
- ՊԱՇՏՊԱՆԵՆՔ ՀԱՅ
ՔԱՂԱՆՏԱՐԿՅԱԼՆԵՐԻՆ
- ԿՈՉ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ
- ՌԵԼԵԻ ԱՇԵՑԷՔ
- ԳՐԱԿԱՆ ԿԱՆԳԱՌ

نگرشی بر تاریخ پزشکی ارمنیان

ادیك باغناساریان

ابزار پزشکی مربوط به دوران پادشاهی آراراتیان (اورارتو) و دوران بیشتر که از حفاریهای باستان شناسی بدست آمده است گواه بر وجود سطح عالی پزشکی در ارمنستان باستان دارد. از سده سوم در ارمنستان بیمارستانهای خصوصی وجود داشت، در سال ۲۶۰. آغویید (aghvid) همسر سورن سالاھونی ناخارار در نزدیکی چشمه های آب شفا بخش معدنی آرپوتوت با امکانات خود جزامخانه ای بنیان نهاد (در حالی که سیصد سال پس از این تاریخ، اولین جزامخانه اروپا تأسیس شده است).

نخستین بیمارستانهای ارمنستان در جوار کلیساها و وانکها شروع به کار کرد. بر اساس اطلاعات پلوتوس پوزاند تاریخنگار ارمنی سده پنجم، نرس بزرگ در نواحی مختلف ارمنستان بیمارستانهایی برای جزامیان، معلولین و بیماران تأسیس کرد. پزشکی سنتی ارمنی که پیشینه سه هزار ساله دارد گنجینه غنی از داروهای مختلف پدید آورده است. گیاهان دارویی که در فلات ارمنستان تهیه می شد به اقصی نقاط شرق و غرب صادر می شد اینها در کتابهای طبی قدیم به ثبت رسیده اند. ارمنستان و سرزمین ماد باستان مرکز اصلی یک رشته گیاهان شیره دار از جمله انجدان (Laserpitium) بوده اند. این گیاه در معالجه بیماریها بسیار مؤثر بود و در پزشکی سنتی به کار می رفت. تاریخنگاران ارمنی درباره پزشکی قدیم ارمنستان اطلاعات ارزشمندی نگهداری کرده اند، از جمله موسی خورنی نوشته است که واغارشاک پادشاه ارمنستان (سده دوم) در نواحی باتلاقی تایک باغها و بوستانهایی ایجاد کرده بود که در آنها گیاهان دارویی پرورش می یافت. غازار پارتنسی تاریخنگار ارمنی سده پنجم نیز به این امر اشاره دارد. بر اساس آگاهی های توما آرزرونی تاریخنگار ارمنی سده نهم گیاهان داروی ارمنستان با کمال دقت در باغهای خاصی که به همت آرتاشس دوم پادشاه ارمنستان (سده اول پیش از میلاد) پدید آمده بود، پرورش می یافت. نیز ابزارهای دارویی چون گل رس ارمنی (haykav)، سنگ ارمنی، جوهرنمک و ترکیبات جیره، آهن، روی و قلع، گرم قرمز (vordan karmir) مورد استعمال زیادی داشتند و از ارمنستان به کشورهای همسایه صادر می شدند.

در پزشکی ارمنی داروهای نیز به کار می رفتند که منشأ حیوانی داشتند و از سفر، جگر، طحال و اندام جنسی آنها به این منظور استفاده می شد. پزشکی باستانی ارمنی از تأثیرات سازنده فرهنگ هلنیستی و یونانی - رومی بهره مند شده و آثار افلاطون، ارسطو، هیپوکرات، گالن، اسکپادس و دیگران توسط طرفداران مکتب یونانی به زبان ارمنی ترجمه شده است.

روند رشد و ترقی پزشکی ارمنی متعاقب لشکرکشی تازیان از حرکت باز ایستاد و توسط پانیا فرهنگ ارمنی در سده های ۹-۸ دوران رکود و نزول خود را طی نمود. کتب دارویی و پزشکی پزشکان ارمنی در سده دهم بتدریج ارائه شد. در کتابهای ارمنی سده های میانه نظریه قدیمی چهار عنصر اصلی و اخلاط چهارگانه اساسی مرتبط با آنها (خون، بلغم، صفرا، سودا) نخستین بار در «تکذیب فرقه ها» اثر یزیدک کوچباتسی ارائه شد. او علت بیماریها را در اثر اخلاط در تعادل میان اخلاط چهارگانه اصلی می دانست. در آثار داویت آناهافت (آخر سده پنجم و اوایل سده ششم)، «مرزهای حکمت»، «تحلیل مقدمه فورفیریوس»، «تفسیر تحلیل ارسطو» راجع به آناتومی، زیست شناسی، دارو شناسی و مسائل مربوط به اخلاق، پزشکی و غیره مطالبی حفظ شده است. آنانیا شیراکاتسی نیز در اثر خود که به سال ۶۶۷ میلادی تدوین کرده به آثار پزشکی نیز پرداخته است. او به گیاهان دارویی نیز توجه کرده درباره ویژگیهای شفا بخش گیاه دارویی گلشنک (Lichinis L.) صحبت می کند که این گیاه حتی در برخی از نواحی ارمنستان مورد پرستش قرار داشت. در سده های ۱۱-۱۰ برای پزشکی ارمنی شرایط نسبتاً مساعدی پدید آمد (در زمان پادشاهی باگراتونی) در شهرهای آنی، هاغبات و ساناھین، مدارس عالی و بیمارستانهایی تأسیس شدند که در آنها پزشکی نیز تدریس می شد، گریگور ماگیستروس در این باره مطالبی در آثار خود ذکر کرده است. کتاب طب که در زمان پادشاهی گناگیگ اول (۱۰۲۰-۹۸۹

مختیار هراتسی، پزشک نامی ارمنی قرن ۱۲ میلادی

میلادی) نوشته شده بود (نام مؤلف آن نامشخص است) و بعدها در ارمنستان کیلیکیه تصحیح گردید و دو بخش به آن افزوده شد تحت عنوان «کتاب طب گناگیگ-هتومیان» قرار دارد و روی سیر آتی پیشرفت پزشکی سده های میانه در ارمنستان تأثیر بسزایی داشته است.

ایجاد مکتب پزشکی ارمنستان کیلیکیه با نام رئیس الاطباء مختیار هراتسی گره خورده است. او آثاری در زمینه آناتومی، زیست شناسی، بیماری شناسی، داروشناسی تألیف نموده است که تنها بخشهایی از آنها باقی مانده اند. او در سده ۸-۱۲ میلادی به پیشنهاد جاثلیق گریگور به نگارش کتاب پزشکی «تسکین بیماریها» (Jermants-mexitarutian) همت گماشت و تلاش زیادی برای پیدایش اصطلاحات پزشکی به زبان ارمنی انجام داد. او نظریات خاصی در مورد انواع تب داشت. به گواهی تاریخنگاران ارمنی، در زمان حکومت سلسله ارمنی روبینیان در کیلیکیه، بیمارستانها و جزامخانه هایی تأسیس شدند. در این کار پادشاه لئون دوم (۱۲۱۹-۱۱۹۸) دخترش ملکه زابل و پادشاه لئون سوم (۱۲۸۹-۱۲۶۹) نقش مهمی داشتند. کتاب ارزشمند «بررسی طبی انسان و دردهای نو» اثر گریگوریس پزشک در سده ۱۳ میلادی گواهی بر پیشرفت پزشکی در ارمنستان کیلیکیه می باشد. گریگوریس تمام بیماریهای زمان خود را مورد بررسی قرار داده است. اندیشمندان بزرگی چون هوانس وردنتسی (۱۳۸۶-۱۳۶۵) و گریگور تانواتسی (۱۴۰۱-۱۳۴۶) در مدرسه عالی تاتو (tatev) فعالیتهای چشمگیری انجام داده در کتابهای خود راجع به پزشکی هم مطالبی آورده است. در سده های ۱۶-۱۴ به علت اقتراض حکومت ارمنستان کیلیکیه و جنگهای مستمر ترکیه عثمانی با ایران، فرهنگ ارمنی سیر نزولی طی کرد و تنها در چند مرکز فرهنگی سنتهای پزشکی ارمنی حفظ گردید و اینها در آثار امپردولت آماسیاتی پزشک نامی ارمنی در سده ۱۵ منعکس شده اند. او از پزشکان مشهور ارمنی نام می برد (پزشکها، مختیار، آهارون، استپانوس، چوشلین، سارکیس، سیمان، واهرام و غیره).

آماسیاتیسی کتابی تحت عنوان «دانش پزشکی» (usumen-bezheshkutyan) در سال ۱۴۶۹ تألیف نمود. در اینجا انواع بیماریها (بیش از ۲۰۰ نوع بیماری داخلی) انواع تبها، مسمومیتها، ورمها، بیماریهای پوستی و روشهای معالجه مورد بررسی قرار می گیرند. او در مورد